

Куценко Дмитро Володимирович,

провідний науковий співробітник наукової лабораторії з проблем психологічного забезпечення та психофізіологічних досліджень ННІЗДН Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

НЕВЕРБАЛЬНА КОМУНІКАЦІЯ В ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ СТАТЕВОЇ СВОБОДИ ТА СТАТЕВОЇ НЕДОТОРКАНОСТІ ДІТЕЙ

Розслідування злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей має певні складності, які у першу чергу пов'язані із особою постраждалого та характером скоєння самого злочину.

Процес розслідування цієї категорії справ так або інакше пов'язаний із необхідністю проведення допитів та інших слідчих і процесуальних дій за участю неповнолітньої або навіть малолітньої особи, що у свою чергу тягне як процесуальні так і психологічні особливості при їх залученні до сфери кримінального провадження. Слід також відзначити, що неповнолітня особа може бути залучена до кримінального судочинства у якості як потерпілого або свідка, так і у певних випадках як підозрюваного, обвинувачуваного.

Можливість проведення перевірки показань неповнолітньої особи ускладнюється певними процесуальними особливостями, до яких слід віднести:

- заборона проведення одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб за участю малолітнього або неповнолітнього свідка чи потерпілого разом з підозрюваним у кримінальних провадженнях щодо злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, а також щодо злочинів, вчинених із застосуванням насильства або погрозою його застосування (ч. 12 ст. 224 КПК України) [1].

- обмеження в часі при проведенні допиту малолітньої або неповнолітньої особи (ч. 2 ст. 226 КПК України).

- обов'язкова участь законного представника, педагога, психолога або лікаря у слідчих (розшукових) діях за участю малолітньої або неповнолітньої особи (ч. 1 ст. 227 КПК України).

Вважаємо, що зазначені обмеження закріплені законодавцем з метою обмеження дитячої психіки від додаткових руйнуючих факторів та зайвого навантаження а також дотримання інших прав дитини, що на нашу думку є цілком обгрунтованим.

Але поруч із вищенаведеним завданням перед кримінальним провадженням стоїть ще й завдання швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду (ст. 2 КПК України), реалізація якого також має відбуватись максимально ефективно. У зв'язку з чим виникає потреба в ефективному застосуванні, передбаченого кримінальним процесуальним законодавством, арсеналу слідчих

та процесуальних дій відповідними суб'єктами в умовах наведених обмежень.

При проведенні допиту слідчий/прокурор отримує різні види інформації, також і у невербальній формі природно зумовлених ознак комунікації: міміка обличчя і жести тіла, які постійно супроводжують мовленеве спілкування і певною мірою відтворюють істинну реакцію особи на сприйняту інформацію [2].

Можна погодитись із думкою Ващук О.П., що будь-яка слідча (розшукова) дія або негласна слідча (розшукова) дія в основі має людську комунікацію. Інакше неможливе було б її фактичне проведення та фіксування. Важливою умовою одержання повних і достовірних даних при проведенні вищезазначених дій є вивчення проявів антроподжерельної невербальної інформації учасника кримінального провадження [3, с. 280].

Учасник кримінального провадження є джерелом криміналістичної інформації (вербальної і невербальної), суб'єктом ідеальних відображень, слідів, що необхідні при розслідуванні злочинів [4].

Слід відзначити, що психіка жертви що була піддана сексуальному насильству є дуже вразливою, особливо, якщо це ще не сформована психіка дитини. Після подібних подій, людина зазвичай не схильна до розповіді деталей злочину, у зв'язку з чим важливим є чітке розуміння стану потерпілої особи та отримання додаткової інформації щодо обставин події, що у свою чергу має відбуватись в умовах, лояльних до психіки постраждалої особи, з метою її збереження та уникнення нанесення додаткової шкоди.

Під час спілкування із дитиною однаково важливим є як отримання об'єктивної інформації, так і збереження чутливої психіки дитини, особливо в умовах психотравмуючих наслідків скоєного відносно неї злочину, що посягає на статеву свободу та недоторканність. Також, при спілкуванні, потрібно враховувати можливість навмисної або ненавмисної зміни обставин події, що у свою чергу може відбуватись через особливості дитячої психології, до яких слід віднести фантазування, гіперболізація або перебільшення, сугестивність тощо.

Успішному вирішенню зазначених вище завдань може сприяти застосування знань зі сфери невербальної комунікації людини.

Вважається, що на відміну від вербальних, невербальні сигнали практично завжди спонтанні, несвідомі і щирі, тобто вільні від обману. Також невербаліка є майже універсальною мовою спілкування, яка не залежить від знання іноземної мови.

Невербальну інформацію, так або інакше, усі розуміють на підсвідомому рівні. Знання мови жестів і рухів дозволяє не лише краще розуміти співрозмовника, а й (що найважливіше) передбачити, яке враження справить на нього почуте ще до того, як він висловиться з цього приводу.

До невербальної інформації можна віднести зовнішній вигляд (типовий вираз обличчя, одяг, зачіска, прикраси, макіяж, постава),

динамічну експресію (жести, хода, дотики, потискування, погладжування), звукову експресію (сміх, плач, покашлювання, позихання, тон, темп, тембр голосу, акценти, наголоси) та дотримання дистанції тощо. Усе це відіграє важливу роль також і у діалозі посадової особи (переважно це слідчий) з дитиною.

Найчастіше невербальна передача відбувається одночасно з вербальною і може чи підсилювати чи змінювати зміст слів. Невербальна комунікація або доповнює деталями вербальний зміст промови опонента (розбіжність зі змістом висловлених слів також вважаємо доповненням) або навіть повністю замінює вербальну комунікацію, у випадках, коли мовлення неможливе або небажане. Наприклад, коли дорослий нахилиється й розмовляє з дитиною на рівні її очей, то він не лише проявляє дружелюбність і менше лякає дитину, але ще й робить своє висловлювання більш легким і доступним для сприйняття на слух [5]. Або, коли немає можливості комунікувати вголос чи за допомогою писемності можуть використовуватись рухи тіла.

Іншими словами, така безслівна мова може попередити про те, чи слід змінити власну поведінку або зробити щось інше, щоб досягти потрібного результату.

У зв'язку з чим, певні завдання слідчого при спілкуванні із дитиною під час досудового розслідування по злочинах проти статевої свободи та статевої недоторканності вбачаються також і у свідомому коригуванні власних невербальних меседжів та чуткому «розумінні» стану дитини із якою відбувається спілкування.

Необхідним безумовно є створення комфортних для дитини умов під час проведення слідчих дій, чому може сприяти наприклад проведення допиту у «Зеленій кімнаті». Проведення відеофіксації ходу слідчих дій за участі неповнолітніх надасть можливість уникнути необґрунтованого звинувачення у здійсненні недопустимих дій відносно дітей а також переглянути у подальшому поведінку дитини з боку та уважніше оцінити невербальні ознаки які були проявлені при спілкуванні. Участь педагога або психолога також має бути використана з максимальною ефективністю, адже досвідчений фахівець допоможе встановити контакт дитиною і одержати від нього правдиві показання. Його компетентна консультація дозволить також розібратися в тому, що зі сказаного або показаного відповідає дійсності, а що і з яких причин викликає сумнів. Допомога фахівця може бути використана для більш точного фіксування особливостей мови, характерних для неповнолітнього, у протоколі [6, с. 24].

Розуміння змісту невербального спілкування починає відігравати важливе значення вже від народження дитини і проходить крізь все життя. Дехто може інтерпретувати невербальні прояви більш ефективно, дехто менш але ця комунікація відіграє важливу роль у міжособистісному спілкуванні людей незалежно від віку. У зв'язку з чим бачиться доречним додаткове отримання та активне запровадження знань в сфері невербального спілкування посадовими

особами, які беруть участь у спілкуванні із дитиною, особливо у справах по злочинах проти статевої свободи та статевої недоторканності дитини.

Отже, вважаємо, що застосування навичок невербального спілкування з дитиною під час проведення слідчих дій дозволяє не лише отримувати додаткову інформацію, яка може бути корисною при подальшому проведенні кримінального провадження а й навести ефективну комунікацію з дитиною, завдати їй меншого стресу під час розслідування тощо.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

2. McGimsey C. L. Forensic interviews: Plan to succeed / C. L. McGimsey, D. Whelan // Journal of Accountancy. – 2015. – Iss. 220. – № 2. – P. 34-42

3. Невербальна інформація в кримінальному провадженні: теоретикометодологічні основи : монографія / О. П. Ващук. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2017. – 430 с.

4. Джерела отримання даних про особу злочинця на початковій стадії розслідування злочину / О. П. Ващук // Правове життя сучасної України: матер. Міжнародної наук.-практ. конференції (16-17 травня 2013 р.). Т. 2 / відп. за випуск д.ю.н., проф. В. М. Дрьомін ; НУ"ОЮА". – Одеса: Фенікс, 2013. – С. 525.

5. Невербальне спілкування : поради батькам [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://childdevelop.com.ua/articles/psychology/1839>.

6. Соя-Серко Л.А. Проверка показаний на месте : методическое пособие. Москва : Изд-во ВИПИИРМП Прокуратуры СССР, 1966. 91 с.

Кучеренко Тетяна Вікторівна,

судовий експерт сектору досліджень у сфері інформаційних технологій Тернопільського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України

ДОБІР УЧАСНИКІВ ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧОЇ ДІЇ ЗА УЧАСТЮ ДИТИНИ, ЯКА ПОСТРАЖДАЛА ВНАСЛІДОК СЕКСУАЛЬНИХ ДОМАГАНЬ

Кожній дитині гарантується право на свободу, особисту недоторканність, захист гідності та найкраще забезпечення її інтересів. Проблема насильства над дітьми є дуже актуальною в усьому світі. Поширення насильства щодо дитини виявляє зв'язок із загальним зростанням кількості випадків насильства в суспільстві, насильницьких злочинів, суїцидів та нещасних випадків з летальним результатом.

Держава здійснює захист дитини від усіх форм фізичного, сексуального, економічного та психологічного насильства, образ, недбалого й жорстокого поводження з нею, залучення до найгірших форм дитячої праці, у тому числі з боку батьків або осіб, які їх